

Eigen-Wijs

Een trimestriële uitgave van **VONAC**, het nascholings- en pedagogisch begeleidingscentrum van **VOOP** – Vlaams Onderwijs OverlegPlatform.

Jaargang: 7

Nummer: 20, januari 2008.

In dit nummer vind je:

Wegwijs

Voorwoord (p. 1)

(...de volgende, opnieuw...)

Wie, waar & hoe? (p.2)

(...met een nieuwe voorzitter...)

Kijken in de School

“Ritmica.”

door Christiane Samaey en Christel Noels (p.3)

(..een buitengewone school waar zorgbeleid en differentiatie sleutelwoorden zijn.)

Januari thema

“HERGO.”

door Isabelle Janssens (p.7)

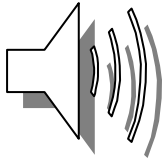
(Of Herstelgericht Groepsoverleg.)

Prikbord

Onder deze rubriek kan eenieder die zich geroepen voelt zijn opmerkingen, vragen, suggesties en dergelijke kwijt. (p.11)

Agenda

Wat voor interessants is er te doen? (p.19)

Wegwijs

Voorwoord:

*2008: het jaar van de kleuter. Minister Vandenbroucke wil zoveel mogelijk peuters naar school omdat dit hun slaagkansen vergroot (enfin, dat hoopt hij toch). Nobel, maar veel kleuterklassen zitten nu al overvol, wat vaak leidt tot conflicten tussen kleuters onderling...
Heeft de minister hieraan gedacht?*

Wat is jouw mening omtrent deze publicaties?

Graag vernemen we jouw ideeën, reacties van ouders, personeelsleden, leerlingen ...

Laat het ons weten en mail naar onze eindredactie:

keliias@vub.ac.be of Isabelle.Janssens@vub.ac.be

Intussen bundelden we tal van interessante nascholingen en weetjes in deze tweede nieuwsbrief van de zevende jaargang!

Veel leesgenot!

Colofon:

✉ Verantwoordelijke uitgever voor deze nieuwsbrief is Katty Elias, Van Lerijslaan 162 te 2850 Boom

📄 Eindredactie: Katty Elias – keliias@vub.ac.be en
Isabelle Janssens – Isabelle.Janssens@vub.ac.be of
telefoonnummer 02/629 21 51.

👉 **Eigen-Wijs** verschijnt trimestrieel, met een oplage van 104 exemplaren.

Wie, waar & hoe:

- ☑ *Katty Elias* (keliias@vub.ac.be), tel: 02/629 21 51 - voorzitter
- ☑ *Jeanine Billens* (jbillens@vub.ac.be), tel: 02/629 24 51 - ondervoorzitter
- ☑ *Simone Weise* (simone.depondt@telenet.be) - penningmeester
- ☑ *Christiane Samaey* (csamaey@vub.ac.be), tel: 02/629 12 20 - pedagogisch adviseur kleuter- en lager onderwijs
- ☑ *Mike Vrijsen* (mvrijsen@vub.ac.be), tel: 02/629 24 09 - pedagogisch adviseur secundair onderwijs
- ☑ *Isabelle Janssens* (Isabelle.Janssens@vub.ac.be), tel: 02/629 21 51 - pedagogisch medewerker

📍 Wij zijn gevestigd op het volgende adres:

VONAC

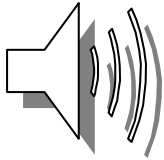
p/a VUB-IDLO - lokaal 3B204
Pleinlaan 2
1050 Brussel

☎ Ons algemeen telefoonnummer is: 02/629 21 51

📠 Faxen kan ook altijd op het volgende faxnummer: 02/629 36 36

💻 Meer en andere informatie (o.a. deze en alle vorige nieuwsbrieven) vind je ook op onze website: www.VOOP.be

Vragen? Opmerkingen? Geef ons gerust een seintje!

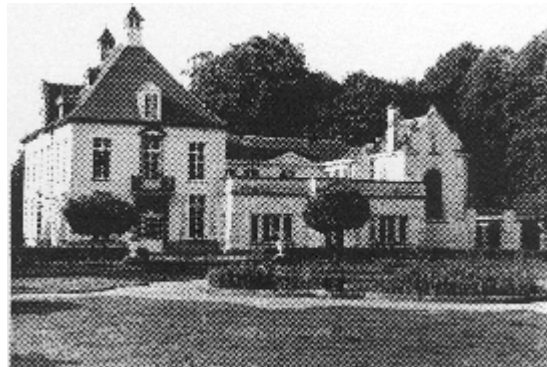

Kijken in de School

Ritmica School voor buitengewoon lager onderwijs

Christiane Samaey
pedagogisch adviseur
Christel Noels
directeur

Ritmica is een school voor buitengewoon lager onderwijs en tevens een medisch pedagogisch instituut.

De doelgroep bestaat uit kinderen met motorische, psychomotorische en schoolse moeilijkheden. De BuBaO-school is erkend voor de types 4 (motorische stoornissen) en 8 (ernstige leermoeilijkheden). Daarnaast zijn ook autistische kinderen welkom.

Ritmica heeft een brede personeelsomkadering: zowel klasleraren als onderwijzend personeel voor individuele begeleiding. Als pluralistische school staat Ritmica voor een vrije keuze wat betreft de levensbeschouwelijke vakken.

Op dezelfde locatie als de school is een semi-internaat gevestigd, erkend door het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap. Kinderen kunnen er gebruik maken van een optimale therapeutische omkadering: ergotherapie, kinesithérapie, logopedie en psychomotoriek. Daarnaast is er de nodige psychologische en orthopedagogische begeleiding. Er is tevens een sociale dienst waar ouders en kinderen terecht kunnen met al hun vragen.

Ritmica – zowel de school als het semi-internaat - behoren tot een ruimere groep. De Bu-BaO school heeft ook een vestiging in de Deurnestraat te Mortsel. Het medisch pedagogisch instituut heeft een tevens werking voor niet schoolgaanden van 13 tot 21 jaar. Dit is de leef- en trainingsgroep gevestigd in de Kasteelstraat 28 te Hove. Tenslotte beheert Ritmica een aantal voorzieningen voor meerderjarigen: een dagcentrum, een tehuis voor niet-werkenden, een tehuis voor werkenden en een dienst ‘beschermd wonen’.

Ritmica munt uit in zorgbeleid! De leerlingen van Ritmica vragen extra aandacht omwille van hun motorische en/of leerproblematiek. Differentiëren naar gelang de noden en mogelijkheden van de leerlingen is een absolute prioriteit. De school past zijn aanbod aan.

In Ritmica moeten niet alle leerlingen op hetzelfde ogenblik en op dezelfde leeftijd hetzelfde kunnen. Zowel het leertraject als het begin- en eindpunt kunnen per kind verschillen. Niet alle leerlingen moeten en worden op het einde van het schooljaar op dezelfde wijze geëvalueerd.

Een belangrijke sleutel om in Ritmica zorgbreed onderwijs te organiseren is curriculumdifferentiatie. Hierbij wordt de ontwikkeling van de individuele leerling en/of de leerlingengroep gevolgd: wat een kind kan en hoever het kan geraken. Elke leerling volgt een leerlijn aangepast aan zijn/haar mogelijkheden, rekening houdend met de draagkracht van de school. De leerkrachten houden zicht op het ontwikkelingsproces d.m.v. een leerlingvolgsysteem en een individueel handelingsplan.

Het proces van differentiatie is geen gemakkelijke opdracht en kan niet door de leerkracht alleen gedragen worden. Coördinatie, teamoverleg, collegiale ondersteuning en nascholing zijn belangrijke elementen in dit proces. Een zorgschool beoogt een cultuur van ‘gedeelde’ leerlingenzorg.

Het zorgbeleid is een zaak van het hele schoolteam, waarbij binnen dit team een aantal specifieke zorgtaken worden uitgevoerd door het zorgteam ‘BOB’. Het BOB bestaat uit de blio-, de ortho-, de bloa- leerkracht en de directie. Elk lid heeft een belangrijke positie en rol in het geheel van het zorgbeleid. Naast relationele bekwaamheden beschikken zij over vaardigheden inzake het begeleiden van veranderingsprocessen.

Elk jaar gaan zij het aantal beschikbare uren, de specifieke noden van de kinderen en aanwezige deskundigheid in het team die richtinggevend zijn voor de vormgeving van de school na. Vervolgens wordt dit bijgestuurd en goedgekeurd door het schoolteam. Rekening houdend met de noden van de kinderen en de mogelijkheden van het team, wordt uitgemaakt hoe het zorgbeleid organiseren.

Op Ritmica wordt het zorgbeleid vanuit vier punten opgebouwd en uitgeoefend:

1. coördinatie van zorginitiatieven op het niveau van de school
2. het ondersteunen van het handelen van de leerkrachten
3. het begeleiden van individuele leerlingen
4. professionalisering

De zorgtaken van de eerste drie niveaus worden niet van elkaar gescheiden. De samenhang wordt bewust gestimuleerd. De BOB-leden voeren de specifieke zorgtaken uit vanuit hun verschillende competenties.

1. Coördinatie van het zorgbeleid op niveau van de school

Dit gebeurt, na gezamenlijk overleg, door een lid van de BOB:

- Hij/zij is zichtbaar aanwezig op de school en maakt deel uit van het schoolteam.
- Hij/zij is het aanspreekpunt voor leerlingen, leerkrachten, ouders, externe hulpverleners...
- Hij/zij is op de hoogte van de noden van de leerlingen en leerkrachten.
- Hij/zij weet waar men samen naartoe wil en op wie men daarvoor beroep kan doen, zowel intern als extern.
- Hij/zij ontwikkelt mee een beleid vanuit een door het schoolteam gedragen visie en gezamenlijke doelgerichtheid.
- Hij/zij weet waar men samen naartoe wil en op wie men daarvoor beroep kan doen, zowel intern als extern.
- Hij/zij organiseert overleg waar de pedagogisch-didactische knelpunten bespreekbaar worden gemaakt en waar gezocht wordt naar een gelijkgerichte aanpak binnen de school.
- Hij/zij werkt samen met externen.
- Hij/zij organiseert samenwerking met externen.
- Hij/zij stimuleert de ouderbetrokkenheid en bevordert de communicatie met ouders.
- Hij/zij is de brugfunctie naar het C.L.B. (wekelijks overleg met contactpersoon van CLB).
- Hij/zij vervult een hefboomfunctie tussen Ritmica en het Gewoon onderwijs en omgekeerd (d.m.v. GON -begeleiding of d.m.v. Zorg + binnen de scholengemeenschap).

2. Ondersteunen van het handelen van de leerkrachten

De leerkrachten worden daadwerkelijk geholpen in hun praktijk door:

- preventieve of remediërende interventies;
- met de groep of met individuele leerlingen te werken;
- een soepele organisatie, met het doorbreken van uniforme jaarklas;
- het differentiërend vermogen van de leerkracht te bevorderen;
- het aanbieden van didactische suggesties;
- participatie bij de observatie en probleemanalyse;
- samen het IHP of GWP op te stellen.

3. Begeleiden van leerlingen

Binnen het zorgbeleid van Ritmica is er ook aandacht voor de begeleiding van individuele leerlingen.

Er wordt gezorgd dat kinderen de extra ondersteuning krijgen die ze nodig hebben door:

- het uitvoeren van handelingsplannen;
- het individuele remediëren bij hardnekkige lees-, reken- en schrijfproblemen;
- momenten van training van basisvaardigheden;
- het extra stimuleren van motoriek e.d.

Dit alles gebeurt vanuit een specifieke deskundigheid (blio, logo, kiné, ergo, ...)
Wanneer het probleem de draagkracht van de leerkracht of klasgroep overstijgt, kan het zorgbeleid via enkele gerichte interventies tijdelijk worden overgenomen buiten de klascontext.

4. Professionalisering

De leerkracht neemt een centrale plaats in in de aanpak van het zorgbeleid.
De deskundigheidsbevordering van de leraren in de klas is dan ook prioritair.
Gezien het belang van afstemming in het team is het opzetten van teamgerichte nascholing een tegemoetkoming hieraan. Een deel van de professionalisering vindt op de werkvloer plaats. Samen oplossingen zoeken, samen dingen uitproberen en daardoor leren van elkaar is voor leerkrachten vaak de meest gewaardeerde vorm van nascholing.

Omdat het onderwijzend en paramedisch personeel in Ritmica een zorgtaak vervult, is het evident dat zij over de nodige expertise beschikken. Via netwerkvorming met collega's uit scholen van de scholengemeenschap of via mensen uit de welzijnsector, via het CLB, nascholing of opleiding bouwt Ritmica verder aan deze uitbouw.

Kwaliteitsbewaking

Omdat Ritmica "zorg op maat" aan elke leerling wil bieden, is interne kwaliteitszorg een belangrijk aandachtspunt.

Vanuit de beginsituatie van de school stippelt Het Ritmica-team een concreet plan uit en worden acties ondernomen. Er wordt regelmatig onderzocht wat wel en wat er nog niet gedaan wordt, voor welke probleemsituaties er wel al en voor welke er nog geen oplossingsweg zijn, welke initiatieven er al wel en welke nog niet gecoördineerd verlopen.

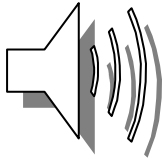
Samengevat en beschreven in het schoolwerkplan, bepaalt het hele team:

- wat we willen bereiken met welke kinderen
- welke zorgtaken welke teamleden zullen vervullen
- hoe kinderen gegroepeerd worden
- welke concrete acties zullen worden ondernomen
- welke afspraken met externen worden gemaakt.

Ritmica

Wouwstraat 44 – 2540 Hove tel. 03 460 11 50 • fax 03 460 11 57

info@ritmica.be www.ritmica.be

Januari thema

HERGO! HERstelgericht GroepsOverleg.

Isabelle Janssens
Pedagogisch medewerker

Op vrijdag 19 oktober 2007 organiseerde het departement Onderwijs en Vorming een studiemiddag over herstelgerichte oplossingen bij ernstige incidenten of conflicten op school.

Na een korte introductie door Dirk Van Damme, kabinetschef van Minister Vandenbroucke, slaagde Prof. dr. Nicole Vettenburg erin de zaal 45 minuten vast te houden. Vanuit haar achtergrond als criminologe en onderzoekster binnen het domein van de jeugdcriminaliteit en onderwijs schetste zij het brede theoretische kader rond herstelrechtelijk denken op school.

Met herstelrechtelijk denken raken we aan de topic van deze studiemiddag: 'HERGO' HERstelgericht GROepsoverleg op school. Naast HERGO welke een vrij recente vernieuwende soort denken rond conflicten is, bestaan er nog andere mogelijke aanpakken wanneer er op school iets gebeurt wat niet door de beugel kan.

Wanneer zich een incident - al dan niet op school - voordoet, zijn er verschillende reactiewijzen mogelijk. We bespreken ze kort achtereenvolgens:

1. *De strafrechterlijke aanpak:*

- dateert uit de periode van de 'soevereine koningen', schandpalen, e.d.;
- focust op het misdrijf;
- 'je hebt iets misdaan, dus zal je boeten';
- heeft als doel de openbare orde te herstellen.

Dat deze aanpak zijn doel niet bereikt is duidelijk. Het schrikwekkend effect dat de straffen zouden moeten teweeg brengen (bv doodstraf), neemt niet weg dat soortgelijke incidenten uitblijven. Dat het slachtoffer buiten beeld blijft, luidt tevens als één van de kritieken op deze strafrechterlijke reactiewijze.

2. De beschermende aanpak:

- focust op de persoon van de dader;
- herstel komt er door remediëring, begeleiding, rehabilitatie, ...;
- de aanpak wordt aangepast aan de persoon en zijn context.

Studies wijzen uit dat ook met deze aanpak de doelstellingen niet worden gehaald. Alles wijst erop dat herstel niet mogelijk is zolang deze aanpak kadert binnen een 'justitiële context'. Tevens zijn er onvoldoende middelen voor individuele begeleiding en lijkt deze aanpak onrechtvaardig: 'het slachtoffer in de kou én de dader wordt begeleid?'

3. De herstelrechtelijke aanpak:

- waarbij het eerste 'alternatief sanctioneren' van 20 à 30 jaar geleden dateert, parallel met de opkomst van de slachtofferorganisaties;
- focust op de schade en de gevolgen;
- herstel komt er door herstelgerichte acties waarbij de straf zo dicht mogelijk bij de daad aanleunt;
- heeft als doel de schade te herstellen.

Onderzoeken rond deze aanpak wijzen uit dat er uiteraard noden en behoeften zijn bij het slachtoffer. Maar ook de omgeving van het slachtoffer, de dader, de omgeving van de dader en de bredere samenleving hebben bepaalde noden.

We geven snel een aantal voorbeelden:

Het slachtoffer heeft zowel materiële (GSM terug) als psychologische noden (vol verdriet, woede, angst). De omgeving van het slachtoffer 'victimiseert' het slachtoffer vaak een tweede maal! 'Je moet maar niet zo dom zijn om met je handtas in die buurt zomaar rond je schouder te lopen!' Hierdoor krijgt het slachtoffer de schuld.

Een leraar loopt thuis angstig en opgejaagd rond omdat hij terug naar school moet. Of: ouders hebben schrik hun kind naar school te sturen. Of: school krijgt een slechte naam. Of: in de brede samenleving nemen de onveiligheidsgevoelens toe en dat leidt naar een slechtere levenskwaliteit want mensen komen minder vaak spontaan op straat.

De ouders van de dader worden overrompeld met een vechtpartij thuis omdat de oudere broer beschaamd is in zijn jongere broer. Ouders krijgen de politie over de vloer en zijn ontgoocheld.

De dader ziet zichzelf als crimineel en denkt dat zijn schoolcarrière hiermee stopt.

Eén van de mogelijke antwoorden vanuit het 'herstelgericht denken' is het herstelgericht groepsoverleg. Het centrale uitgangspunt hierbij is dat alle partijen 'au sérieux' genomen worden. Zowel het slachtoffer als de dader krijgen een plaats. Geen van beide partijen wordt uitgesloten.

De methodiek van HERGO op school kwam tot stand na grondig onderzoek en doet beroep op de eigen krachten van mensen. Deze techniek 'geeft het conflict terug aan mensen'. Zeker onbelangrijk is het feit dat HERGO binnen het onderwijs volledig buiten het politionele of het justitiële kader valt.

"People are happier, more cooperative and productive, and more likely to make positive changes in behavior when authorities do things with them, rather than to them or for them."

Ted Watchel & Paul Mc Cold

HERGO is een begeleid overleg tussen dader(s) en slachtoffer(s) waar hun steunfiguren en een vertegenwoordiger uit de bredere samenleving aanwezig is. Herstelgericht overleggen betekent gedrag afkeuren, niet de persoon! De HERGO-begeleiders zijn getrainde moderatoren die werken binnen een vaste structuur en samen met de deelnemers op zoek gaan naar een constructieve oplossing.

Via aanmelding door de school en/of het CLB en doorgaans in het kader van een korte time-out krijgen dader en slachtoffer de kans om tot een HERGO over te gaan. Beide partijen kiezen hun steunfiguren en geven hun akkoord over de aanwezigheid van derden (bijvoorbeeld: de schooldirectie, CLB-medewerker, ...).

Een HERGO is een zeer ingrijpend, emotioneel gebeuren! Als school ga je dus niet zomaar over tot een HERGO. De draagkracht van zowel de school als van de betrokkenen moet bekeken worden. Bovendien moet het gaan over een ernstig incident waar de dader in eerste instantie de verantwoordelijkheid opneemt en waar iedereen die deelneemt aan de HERGO op voorhand goed geïnformeerd is over de procedures. Ontkent de dader, dan heeft een HERGO geen zin.

Een HERGO duurt gemiddeld 40 minuten à 2 uren en kent een duidelijk vast verloop. Na de aanmelding volgen de voorbereidende gesprekken met de dader, het slachtoffer, de steunfiguren (bv. ouders van dader en slachtoffer) en relevante derden (bv. CLB-medewerker, directie). Deze voorbereidingen zijn uitermate belangrijk en duren verscheidene dagen.

Eens het slachtoffer en de dader de HERGO aanvaarden, worden tijdstip en plaats bepaald en alle noodzakelijke deelnemers uitgenodigd. Het herstelgericht groepsoverleg gaat door op een neutrale plaats. Alle deelnemers nemen plaats volgens een vast zitplan. Tijdens de bijeenkomst wordt de HERGO door de moderator ingeleid. In een tweede fase gebeurt de bespreking van het incident en van de beleving van de betrokkenen. Nadien wordt samen een herstelplan opgemaakt. Hierbij spreekt het slachtoffer zijn eerste noden uit en wordt er afgesproken wie wat concreet zal opvolgen. Hierop volgt een informeel moment waar uit de praktijk blijkt dat beide partijen elkaar op dat ogenblik vaak de hand drukken. Meestal gebeurt daar de eigenlijke verzoening en wordt in de vijfde fase de HERGO afgesloten.

Herstelgericht groepsoverleg staat of valt met de opvolging! Vooreerst doen de monitoren een tevredenheidsmeting bij alle partijen en zorgen ze tevens voor een kopie van het herstelplan voor alle deelnemers. In het herstelplan staat gestipuleerd wie welke afspraken zal opvolgen.

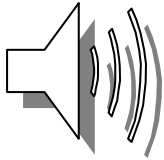
Na een welkome koffiepauze, werd deze leerrijke namiddag afgesloten met een info-marktje. Verschillende aanbieders van HERGO spreidden hun luttele informatie ten toon. Daarnaast werd ook de DVD HERGO op school vertoond. Een beetje teleurstellend, maar wel met de mogelijkheid om je mailadres na te laten voor verdere info.

Enkele weetjes:

- HERGO's vallen binnen de schoolcontext onder de korte time-outs. HERGO-moderatoren worden opgeleid per regio en kan je vinden via <http://www.ond.vlaanderen.be/leerplicht/actoren/time-out/projecten.htm>
- HERGO is een 'verbale' methodiek. Wat dus met interculturaliteit? oor het feit dat HERGO een verbale methodiek is, werkt dit inderdaad vertragend bij groepen met een interculturele samenstelling, doch het werkt. Zodra er besef is van verantwoordelijkheid bij de dader, zullen gevoelens onder woorden gebracht worden.
- Faalt een HERGO soms? Tot nog toe heeft HERGO niet gefaald. De onderzoekers en moderatoren wijten dit aan de goede voorbereiding van de gesprekken en de trainingen die de HERGO-begeleiders genoten hebben.
- Worden binnen de schoolcontext andere leerlingen op de hoogte gebracht? Enkel als de betrokkenen (dader, slachtoffer) hun akkoord hieromtrent geven, kan dit.
- Is er akkoord nodig van de ouders om tot een HERGO over te gaan? Indien de betrokkenen niet willen dat hun ouders op de hoogte gebracht worden, wordt dit ook niet gedaan. Voor een HERGO is er dus geen akkoord nodig van de ouders. Voor een time-out wel.

🔔 Meer info over HERGO op school: www.ond.vlaanderen.be/CLB (onderaan links bij CLB – thema's) en op www.ond.vlaanderen.be/leerplicht (kies actor 'time-out' in het menu links) Voor flyers en folders, neem contact op met Isabelle-Janssens@skynet.be

🔔 NIEUW! WALGRAVE (L.) & VETTENBURG (N.) Herstelgericht groepsoverleg. Nieuwe wegen in de aanpak van jeugddelinquentie en tuchtproblemen. Lannoo Campus, 130p. Prijs: 18,95 euro. ISBN-code: 978 90 209 6653 4. www.lannoocampus.com

Prikbord

Deze rubriek staat open voor eenieder die zich geroepen voelt iets te vragen, te suggereren, op te merken, te informeren...

Doodgepest?

Theaterproductiehuis Deezillusie creëerde in april 2007 de voorstelling 'Doodgepest?'. Het stuk laat veel vragen achter vanwege het open einde. Blijft het pestprobleem Daniël achtervolgen of beseft de naaste omgeving van Daniël dat het hoog tijd is om in te grijpen?

Dat voor slachtoffers van pesten zelfdoding de enige uitweg blijkt te zijn, is geen onrealistisch gegeven. Het is een belangrijke taak voor de ouders, de school en de naaste omgeving om tijdig in te grijpen bij het signaliseren van pestgedrag.

Talrijke vragen rijzen hierbij op: pesten, wat kunnen we eraan doen? Ligt het probleem enkel bij de gepeste? Op welke manier kunnen we het best met de betrokken partijen omgaan? Moeten we als school optreden met strenge straffen? Zal het pesten stoppen of verergeren? Kunnen we pesten volledig uitroeien? Ga maar door!
Pesten komt voor op elke school.

Vaak is het schoolpersoneel niet of weinig op de hoogte van wat er zich allemaal afspeelt tussen de leerlingen op onbewaakte momenten. Soms zien ze pestgedrag afspelen voor hun neus, maar verbloemen of negeren ze dit. Dat gebeurt niet met kwade bedoelingen maar gewoonweg uit schrik of onwetendheid om het probleem op een efficiënte manier aan te pakken.

Het is de bedoeling dat de voorstelling 'Doodgepest?' een aanknopingspunt wordt voor directie, leerkrachten en ondersteunend personeel om de pestproblematiek bespreekbaar te maken.

De educatieve map die u bij de voorstelling ontvangt kan hierbij extra ondersteuning bieden. In een theoretisch deel worden een aantal aspecten van het pestprobleem belicht die belangrijk zijn voor scholen. Er wordt uitgeweid naar meer recente vormen van pesten (zoals cyberpesten) en een concrete manier van 'aanpak' wordt uitgebreid besproken. Het praktijkgericht gedeelte van de map omvat twee volledige lesdelen. Vertrekkend van het stuk kan de leerkracht in klasverband het thema aankaarten en bespreekbaar maken op een interactieve manier.

Theorie en praktijk worden aangevuld met een aantal relevante artikels en er worden verschillende informatiebronnen en nuttige adressen meegegeven voor wie zich nog meer in het thema wil verdiepen of iemand wil doorverwijzen naar meer gespecialiseerde hulp.

Het theatergezelschap speelt voor scholen op verplaatsing. Doelpubliek: 1ste en 2de graad van het secundair en 6de leerjaar van het lager onderwijs. Duur van het stuk: 50 minuten. Alle schooldagen beschikbaar. Gratis educatieve map voor de leraren.

🔔 Reservaties of meer info bij Deezillusie vzw, Vaderlandstraat 162, 9000 Gent, via deezillusie@scarlet.be, op www.deezillusie.be of 0478/593258.

Oh my Gods!

Isabelle en Katty volgden een nascholing over het Venusproject 'Onderwijzen in het bed van Procrustes?'. Dit project, een samenwerking tussen de dienst Beroepsopleiding van het dept. Onderwijs, het Expertisecentrum Ervaringsgericht Onderwijs, vzw Evenwicht, vzw Agora en enkele CVO's én met financiële steun van het Europees Sociaal Fonds, heeft de problematiek van jongens in het secundair onderwijs nader bekeken en gezocht naar oplossingen om hun slaagkansen te verhogen.

Door minder te focussen op het gelijk behandelen van jongens en meisjes zie je niet alleen verschillen tussen jongens en meisjes, maar ook tussen meisjes onderling en jongens onderling. Die aandacht voor gelijkenissen én verschillen als elementaire vorm van diversiteit doet meer recht aan beiden.

In het kader van dit project werden verschillende instrumenten ontwikkeld:

- a) de leerstijlen-/onderwijsstijlentest (gebaseerd op de leerstijlen van Kolb) voor algemene vakken, praktijkvakken én kunstvakken. Het is voor een jongere belangrijk te ontdekken hoe hij leert en te weten wanneer dat leren leuker en leerzamer is. Voor de leraar is het belangrijk te weten waarom een leerling iets aanpakt zoals hij het aanpakt. Dan weet je hoe je hem het best kunt ondersteunen bij het leren. Interessant is ook om als leerkracht even stil te staan bij hoe je het zelf meestal aanpakt, omdat daar je manier van onderwijzen uit voortkomt.
- b) de goden-/godinnentest legt de focus op de identiteitsontwikkeling. In de tendens naar competentieontwikkeld onderwijs mag scholing zich niet beperken tot kennisvergroting en vaardigheidstraining, maar moet ook volop de kaart van de ontwikkeling van de persoonlijke kwaliteiten van jongeren centraal staan.

🔔 Je kan deze en veel meer informatie, inclusief de verschillende testen (gratis) terugvinden op www.ohmygods.be. Wijzelf zijn in het bezit van de werkmap met handleiding en CD-ROM.

Schakel tussen het secundair en hoger onderwijs?

Het lijkt alsof er in de structuur van het onderwijs een schakel ontbreekt tussen het secundair onderwijs en het hoger onderwijs in de BaMa-structuur. Er bestaan in dat grensgebied opleidingen in het volwassenenonderwijs (HOSP) en het secundair onderwijs (4de graad BSO, voornamelijk verpleegkunde). Maar hun plaats in de onderwijsstructuur is onvoldoende duidelijk en hun aantal klein.

Het boek *Tertiair onderwijs; een verkenning* bundelt negen artikels van specialisten die het thema vanuit diverse invalhoeken benaderen. De Vlaamse Onderwijsraad organiseerde de verkenning vorig schooljaar met een neutrale titel. “Tertiar” wijst er enkel op dat deze opleidingen na het secundair onderwijs komen. Intussen is “hoger beroepsonderwijs” gebruikelijk.

De bijdragen behandelen onder meer de vraag of de arbeidsmarkt nood heeft aan mensen met een competentieniveau dat tussen opleidingen secundair onderwijs en de professionele bachelor in ligt. Welke knelpunten in de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt zouden ‘hogere beroepsopleidingen’ kunnen verhelpen? Er is bijvoorbeeld een artikel over manpowerplanning in de zorgsector. Daarin wordt de toekomstige behoefte aan verzorgenden en verpleegkundigen geanalyseerd en in verband gebracht met de bestaande beroepsopleidingen. Ook voor de bouwsector is een voorbeeld van een behoefteonderzoek opgenomen.

Andere cruciale vraag is welk type ‘lerende’ voor ‘tertiair onderwijs’ zou kiezen en hoe de opleiding eruit moet zien opdat de doelgroep ze aantrekkelijk genoeg zou vinden. Welke zesdejaars uit het secundair onderwijs kunnen geïnteresseerd zijn in een andere opleiding dan een academische of professionele bachelor? Hoeveel van hen stromen bijvoorbeeld meteen door naar de arbeidsmarkt, hoeveel na een specialisatiejaar en hoeveel haken af in de bacheloropleiding? En hoort een ‘hogere beroepsopleiding’ niet tegelijk een goede opstap te zijn naar een bacheloropleiding?

Er gaat ook aandacht naar de invoering van de *Associate degree* in Nederland, als een voorbeeld van een *Intermediate level* of *Short Cycle*. Is het juridisch trouwens mogelijk om een tussenniveau in ons onderwijs in te voeren? En wat zou een realistische aanpak zijn om dit in de praktijk in Vlaanderen te realiseren? Dit soort vragen komen in het boek aan bod.

Bron: perstekst VLOR

🔔 *Tertiair onderwijs; een verkenning* is verschenen bij de Vlaamse Onderwijsraad en Garant. Het boek kost 14 euro. Men kan het bestellen op www.vlor.be, kies ‘Publicaties’ en dan ‘Algemeen’. Telefonisch bestellen kan bij Mireille Pauwels op 02/227 13 44 of mireille.pauwels@vlor.be. Ook verkrijgbaar in de boekhandel.

🔔 Het boek bevat negen bijdragen geschreven door deze deskundigen: Patrice Caremans, Katleen De Rick, Eric Halsberghe, Gracienne Lauwers, Jozef Pacolet, Jan Van Damme, André Van Hauwermeiren en Hans Daale.

Shalimar

Sensoa, het Vlaams service- en expertisecentrum voor seksuele gezondheid en hiv, lanceert Shalimar, het eerste educatieve spel in Vlaanderen rond relaties en seksualiteit voor multiculturele klassen. Het is een spel voor de tweede graag secundair onderwijs dat de interculturele dialoog rond relaties en seksualiteit op gang brengt en aankaart op een effectieve, interactieve en vooral leuke manier.

🔔 Sensoa beschikt over kantoren in Gent, Antwerpen en Brussel. Voor meer info: <http://www.sensoa.be> of info@sensoa.be.

Kunstbende

KUNSTBENDE start. De race naar kunstroem gaat zijn 9de jaargang in. Jongeren tussen 13 en 19 jaar piloteren zichzelf in de wereld van de kunst!

Kunstbende is voortdurend op zoek naar creatievelingen. Jong talent dat nog net niet om de hoek is komen kijken. Kiezen kan je uit één of meerdere categorieën om te laten zien wat je kan! Dans, muziek, performance, TXT, txt on stage, fotografie, video en ontwerpen. Enthousiasme en originaliteit zijn belangrijker dan technische uitwerking en gelijke professionaliteit. KUNSTBENDE biedt je een podium. Wie liever in de schaduw aan de touwtjes trekt, kan Kunstbende-ambassadeur worden. Promoten jullie Kunstbende mee op school?

🔔 Meer info op <http://www.kunstbende.be>

C-spot

cultuurweb^{NATUUR VAN DEES}.be

Op cultuurweb.be vind je allerlei informatie over culturele gebeurtenissen, publicaties, voorstellingen, tentoonstellingen, noem maar op. Onder Vlieg en Vliegbrief word je op de hoogte gehouden over culturele activiteiten voor leerlingen. Je kan ook kennis maken met je C-spot, de cultuurgevoelige plek op je lichaam. Stimulatie van die C-spot kan een intense culturele prikkeling veroorzaken! Nu maar snel op de onderstaande link klikken!

🔔 <http://www.cultuurweb.be/CNETPortal/CSpot.aspx>

Flexibilisering van het hoger onderwijs

De VLOR gaat met de hulp van talrijke ervaringsdeskundigen na wat de meerwaarde en gevolgen zijn van de implementatie van het flexibiliseringsdecreet voor studenten, ouders en de hogeronderwijsinstelling.

Democratisering

Het doel van het flexibiliseringsdecreet is de mogelijkheden tot mobiliteit, differentiatie en levenslang leren te vergroten. Dat moet het hoger onderwijs aantrekkelijker en toegankelijker maken voor studenten uit kansengroepen, wat de democratisering ervan ten goede komt. Het conceptuele denken over studievoortgang en studiejaar moest grondig veranderen in een creditsysteem.

Maar realiseert het decreet de meerwaarde die het vooropstelt in de praktijk? In 16 bijdragen van deskundigen brengt dit boek de belangrijkste gevolgen in kaart. Zij zijn vooral van pedagogisch-didactische en sociale aard. Een synthesetekst vat de bevindingen samen als aanzet voor debat.

Trends

Het boek beschrijft welke trends duidelijk worden na de invoering van de flexibilisering de manier waarop instellingen de flexibilisering organisatorisch inkleuren; het stijgend belang van trajectbegeleiding; de werkdruk voor het personeel; de instroom van nieuwe doelgroepen en het diversiteitsbeleid; de doorstroom van studenten in relatie met studentenvolgsystemen, vrijstellingen, creditaccumulatie, enz. de juridische waarde van de drie contracttypes die student en instelling kunnen afsluiten; de sociale gevolgen voor de studiefinanciering en voor studenten met functiebeperkingen.

Bron: perstekst VLOR

🔔 De meerwaarde en gevolgen van de flexibilisering van het Vlaamse hoger onderwijs; een verkenning, Vlaamse Onderwijsraad en Garant, december 2007. Prijs: 29.90 euro. **Bestellen** op www.vlor.be, kies 'Publicaties' en dan 'Algemeen'. Of bij Mireille Pauwels op 02/227 13 44 of mireille.pauwels@vlor.be.

Milan in de wereld zonder cijfers

“Milan gaat niet graag meer naar school. 's Morgens doet zijn buik pijn. Zijn klasgenootjes lachen hem uit omdat hij niet goed kan rekenen. Hij is bang dat iedereen hem dom vindt. Op een dag komt hij terecht in de Wereld zonder cijfers. Al zijn problemen lijken opgelost. Tot hij ziet wat er allemaal fout loopt zonder cijfers. Samen met zijn mama gaat hij op zoek naar hulp.”

Over dyscalculie is veel minder bekend dan over dyslexie. De informatie is vaak versnipperd en weinig overzichtelijk. De laatste tijd komt hier meer en meer verandering in. Aan de hand van dit stripverhaal willen we kindvriendelijke informatie over rekenstoornissen geven. Aansluitend bij het stripverhaal is een informatiegedeelte voorzien voor ouders, leerkrachten en andere betrokkenen. Tip: zet de beelddenker vooraan in de klas en hou oogcontact.

 Een stripverhaal over een jongen met rekenstoornissen. Voor kinderen vanaf 8 jaar.
Voor meer info: Sterk In Grenzen verleggen www.sig-net.be.

Competentie-ontwikkelen onderwijs, een verkenning

Competentie-ontwikkelen onderwijs; een verkenning is het resultaat van de probleemverkenning die de Vlor organiseerde over het concept “competenties” en hoe het onderwijs daar kan mee omgaan.

Want hoewel begrippen als “competentieverricht” en “competentie-ontwikkelen onderwijs” graag gebruikt worden, bestaat er over hun precieze inhoud nog geen eenduidigheid in de Vlaamse onderwijswereld. We associëren ze met onderwijsvernieuwing en met de opdracht van het onderwijs om competente werknemers op te leiden.

In zeven bijdragen zochten praktijkdeskundigen en academici, elk vanuit hun specifieke kennis en invalshoek, samen naar antwoorden op vragen zoals:

- Wat betekent het begrip 'competentie' precies?
- En wat is competentie-ontwikkelen onderwijs?
- Welke meerwaarde heeft competentie-ontwikkelen onderwijs en wat zijn de valkuilen?
- Is competentie-ontwikkelen onderwijs meer aangewezen in bepaalde onderwijs-niveaus of -sectoren dan in andere?
- Aan welke voorwaarden moet een onderwijssysteem zeker voldoen om competentie-ontwikkelen onderwijs te kunnen organiseren?

Op basis van de teksten van de deskundigen en debatten daarover is een synthesetekst opgesteld die het boek afsluit. Hij is bedoeld als vertrekbasis voor het onderwijsdebat.

Bron: perstekst VLOR

🔔 Competentie-ontwikkelen onderwijs; een verkenning (2008) is verschenen bij de Vlaamse Onderwijsraad en Garant. Het boek kost 18,90 euro. Men kan het bestellen op www.vlor.be, kies 'Publicaties' en dan 'Algemeen'. Telefonisch bestellen kan bij Mireille Pauwels op 02/227 13 44 of mireille.pauwels@vlor.be. Ook verkrijgbaar in de boekhandel.

🔔 Het boek bevat zeven bijdragen geschreven door deze deskundigen: Jan De Maeseneer, Filip Dochy, Ruud Klarus, Ferre Laevers, Martin Mulder, Roger Standaert en Martin Valcke. Herman Baert verzorgde de synthesetekst.

Abonnementenservice

Iedereen waar we aan dachten heeft een exemplaar van deze nieuwsbrief in de bus gekregen. Toch zullen er geïnteresseerden tussen de mazen van het geheugen geglipt zijn. Vergeef het ons en wees niet boos; laat ons gewoon even weten wie ook nog graag een exemplaar wil ontvangen en we sturen graag dit en alle andere komende nummers op!

Contacteer Katty of Isabelle: tel: 02/629 21 51

fax: 02/629 36 36

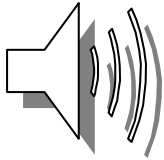
E-mail: kalias@vub.ac.be of Isabelle.Janssens@vub.ac.be

Adres : **VONAC**

P/a VUB/IDLO, lokaal 3B204

Pleinlaan 2

1050 Brussel

Agenda¹

Gelijke kansen, diversiteit...concreet?

Op vrijdag 18 april 2008 gaat een Inspiratiedag door in Leuven rond “Gelijke kansen, diversiteit, ... allemaal goed en wel, maar wat betekent dat concreet? Hoe kan ik daar dan mee werken in mijn klas en in mijn school?”

De studiedag wordt ingeleid door Karin Jiroflée, gedeputeerde onderwijs en minderheden en Suzanne Mokassa, deelneemster aan de dialoog, lid van de Raad van Afrikaanse Gemeenschap.

Nadien kan u kiezen uit twee van volgende workshops:

- Geïntegreerde aanpak van het thema diversiteit en gelijke kansen
- Iedereen hoort erbij! Kinderen opvoeden naar begrip en openheid
- Dagdagelijkse communicatie tussen ouders en scholen
- Informatie voor ouders bij de overstap naar het secundair onderwijs
- Taalstimulering
- Naschoolse begeleiding
- Kosten op school

🔔 Voor meer info: Elke Govaerts op 016-26 73 58 of per mail naar het Provinciaal Integratiecentrum Vlaams-Brabant via pric@vlaamsbrabant.be.

Kleur om te overleven

Het is verrassend hoeveel kleur er is om ons heen. We kunnen ons de natuur niet voorstellen zonder kleur. “Kleur in de natuur” zou dan ook een mooi onderwerp zijn voor een nieuw project. De tentoonstelling is echter beperkt tot KLEUR OM TE OVERLEVEN. Daarmee wordt maar een klein onderdeel van de functie van kleur in de natuur belicht, namelijk in hoeverre de kleur van een plant of dier bepalend is voor zijn kansen om te overleven.

Planten en dieren hebben heel wat speciale trucs om aan hun vijanden te ontkomen. Geen enkel dier is veilig. Overal liggen rovers op de loer: in bossen en weiden, in het water en in de lucht. Als een dier wordt geroken, gezien of gehoord, is het feitelijk al in gevaar. Om zijn overlevingskansen te vergroten moet een dier verdedigingsmiddelen hebben, zoals hard kunnen lopen, kunnen bijten of steken, giftig zijn, enz. Dieren die geen enkele verdediging hebben, moeten zich verstoppen, zodat ze niet opgemerkt worden.

¹ In deze rubriek is het niet onze bedoeling het totale aanbod van nascholingen, lezingen, cursussen, enz in Vlaanderen weer te geven. De selectie gebeurt volledig ad random, zonder wie of wat dan ook te willen bevoordelen of benadelen.

In ons project laten we zien dat kleuren in belangrijke mate meehelpen in de grote strijd om het bestaan, het spel van kat en muis, van rover en prooi!

Het project begint met een dia-klankbeeld. Op een verrassende manier laten we de kinderen zien dat licht alle kleuren van de regenboog in zich heeft. Verder wordt d.m.v. plaatjes al kennis gemaakt met de diverse onderdelen waaruit het project bestaat. Voor de kleinsten is er weer een aparte diaserie gemaakt. Er wordt bij elk plaatje wat verteld (de tekst ligt erbij). Dat biedt kinderen de gelegenheid spontaan te reageren en u kan, indien nodig, wat langer stilstaan bij een dia.

Naast de diaserie bestaat het project uit vijf onderdelen.
Hier volgt een korte beschrijving van elke hoek:

1. ZONDER LICHT GEEN KLEUR.

Hier wordt in het kort verteld hoe wij kleuren zien en beleven. Hoe de lichtstralen ons oog binnenvallen en hoe het komt dat b.v. een mens en een hond een bepaalde omgeving heel verschillend zien en beleven. De kinderen kunnen daarna zelf met gekleurde plaatjes op een lichtbak aan het werk gaan.

2. IK ZIE, IK ZIE WAT JIJ NIET ZIET!

Dit onderdeel gaat over camouflage en vermomming. Veel dieren hebben schutkleuren, dit zijn kleuren die precies passen in de omgeving waarin het dier leeft. Daardoor valt het dier niet op en kan het zich beter verbergen.

Zowel rover als prooi maken hier gebruik van.

De kinderen beginnen met een groot bord waarop een aantal rondjes liggen: goed gecamoufleerde, maar ook fel gekleurde. Zo zien ze meteen wat het effect is van de schutkleuren. Op het eind kunnen ze hun kennis testen met behulp van metalen plaatjes waarop goed gecamoufleerde dieren staan afgebeeld. Ze moeten hier de juiste teksten bij zoeken.

3. EVEN SCHRIKKEN!

Signaal- of waarschuwingskleuren kunnen dieren van pas komen om hun belagers af te schrikken. Hierbij kan sprake zijn van opvallende kleuren die onverwachts ten toon worden gespreid, b.v. de dagpauwoog die ineens zijn vleugels spreidt waardoor een paar grote oogvlekken zichtbaar worden.

Of er is sprake van opvallende kleuren die altijd aanwezig zijn en die een signaal uitzenden; b.v. geel-zwart kan betekenen: pas op, ik steek of ik ben giftig, en rood-zwart kan betekenen: pas op, ik smaak vies!

Als verwerking is er een elektrospel voor 10-12 jarigen, een dominospel voor de 8-10 jarigen en voor alle groepen een schildering met houten dierfiguren.

4. SOORT ZOEKT SOORT.

Dat kleur ook een belangrijke sociale functie heeft spreekt voor zich, met name in de omgang tussen soortgenoten in het dierenrijk. Door kleur kunnen ze elkaar herkennen, signalen uitzenden en met elkaar communiceren.

Denk aan de felle kleuren die mannetjes hebben in de paartijd, b.v. salamanders, stekelbaarsjes en veel vogels.

5. KLEUREN OM (VAN) TE SNOEPEN.

Hier speelt lokken met kleur een belangrijke rol. Bloemen hebben vaak insecten nodig voor de bestuiving, zodat bevruchting en zaadvorming kan plaatsvinden. Hierdoor kan de plant als soort overleven. Omgekeerd hebben insecten bloemen nodig voor hun voedsel. Met kleur maken bloemen reclame om insecten te lokken. Na de uitleg krijgen de kleuters een kleurige bloem op hun vinger, de 6 -8 jarigen doen vlindermemory en voor de 10-12 jarigen is er het spel "Samen overleven".

Bij iedere post ligt een zwarte map, waarin beschreven staat hoe er met de post gewerkt moet worden en welke spelletjes gebruikt kunnen worden.

Deze tentoonstelling is een realisatie van het IVN Valkenswaard en loopt tot en met 22 februari 2008.

Bron: persbericht NEC De Vroente

📞 Voor meer info: NEC De Vroente, Putsesteenweg 129, 2920 Kalmthout, tel. 03/6201830
<http://www.devroente.be>, devroente@lne.vlaanderen.be.

Stemgebruik, filosoferen, meertalig onderwijs.

'Je stem in de klas', 'Stemzorg in de lerarenopleiding: een perceptuele training voor lerarenopleiders', 'Filosoferen met kinderen en jongeren: een wonderwijsmethode', 'Een leerlijn voor de ontwikkeling van de onderzoekscompetentie in de Humane Wetenschappen', 'Meertalig onderwijs: Wat CLIL (content and language integrated learning) precies is... ', 'ICT en grafieken in de lessen wiskunde' ... slechts een greep uit het nascholingsaanbod 2de semester 2007-2008 van de InterDisciplinaire vakgroep LerarenOpleiding van de Vrije Universiteit Brussel.

📞 Online te raadplegen op <http://www.vub.ac.be/IDLO/nsaanbod.htm>

Voor meer info: Myriam Coninx, Algemeen Coördinator IDLO, Pleinlaan 2, Brussel.

Volwassenenonderwijs en leeromgevingen.

Van 1 tot 5 april 2008 organiseert het GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap i.s.m. zijn Italiaanse partner in het "I AM L3" project in Pesaro (Italië, Marche) een Grundtvig/Comenius cursus met als thema's Open en Afstandsonderwijs en het gebruik van Persoonlijke Leeromgevingen. Doelgroep zijn leerkrachten, adviseurs en directeurs uit het Volwassenenonderwijs en uit het secundair onderwijs die leeromgevingen echt willen leren gebruiken bij het lesgeven.

Alle kosten kunnen gedragen worden via een Grundtvig nascholingsbeurs (meer info over deze beurzen op <http://www.epos-vlaanderen.be/programmas/grundtvig/acties.html>).

📞 De deadline om een beursaanvraag in te dienen is **31 januari 2008**. Meer info: jens.vermeersch@g-o.be.

Open doek

Net zoals andere jaren organiseert Open Doek van eind april tot en met half mei een filmfestival voor scholen op drie verschillende locaties: Utopolis Turnhout, Studio Geel en Metropolis Antwerpen. Samen met je klas of school kan je in die periode een film uit het festivalaanbod komen bekijken op een dag en een uur naar keuze. Bij elke festivalfilm zorgt Open Doek voor een lesmap waarmee de film in de klas verder kan uitgediept worden. Ligt je school niet op wandelafstand van de bioscoop, dan zorgt Open Doek ervoor dat de bussen van De Lijn klaar staan om jullie naar het filmfestival te brengen. Een ticket kost 3€70/leerling (enkel film) of 4€20/leerling (filmticket mét busvervoer). Voor leerkrachten is het filmfestival voor scholen gratis!

🔔 **FESTIVALDATA:** Utopolis Turnhout - 16 tem 25 april 2008, Studio Geel - 28 tem 30 april 2008, Metropolis Antwerpen - 5 tem 9 mei 2008. Meer info of inschrijven kan bij Greet Stevens, filmeducatie@opendoek.be, 014/47.23.32.

BeatsNbits.

Muzes organiseert een aantal nascholingen voor leraren muzische vorming en muzikale opvoeding. Internetmuziekonderwijs en musiceren met popinstrumenten in klasverband, maar ook Gitaarlessen voor beginners en nog andere staan op het programma.

🔔 Voor mogelijke vragen en suggesties kan je terecht bij Monique Vanboom op monique.vanboom@muzes.be. Meer info via www.klankendaal.be of www.muzes.be.

Wat is wat nu?

The House of Knowledge presenteert 'Wat is wat nu?', een nieuw leerzaam magazine voor jongeren waar elke maand een spannend onderwerp wordt aangesneden. Deze maand in de winkel: Planeten en Ruimtevaart. Voor alle nieuwsgierige kinderen die hun ouders moeilijke vragen willen stellen en voor alle ouders die hun kinderen een antwoord willen bieden. Gaan jullie mee op ontdekkingsreis?

Planeten en Ruimtevaart (52 pagina's, luxe afgewerkt) is vanaf januari verkrijgbaar voor de prijs van € 4,95, inclusief een gratis ruim twee uur durende bonus DVD "The Race to the Moon" over de eerste maanlanding. De 12 maandelijkse nummers van Wat is Wat kan je kopen in de winkel of bestellen via de website.

🔔 Voor meer info: www.watiswat.nu.

